

۱۳۷۸۳۲۲
۹۴ ۱۰/۱۴

به نام خداوند بخشنده و مهربان

محمدرحمان صبا و کودکان هایش

(پیشاهنگام شهر کودک ۱)

انتشارات تیرگان

سرشناسه: علی پور، منوچهر
عنوان و نام پدیدآور: محمودخان صبا و کودکانه هایش / منوچهر علی پور،
مهری رزمجو.

مشخصات نشر: تهران: تیرگان، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۹۲ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۲۴-۱۶۷-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: محمودخان ملک الشعراء، محمود بن محمدحسین، ۱۳۱۱-۱۳۲۸ق.

موضوع: شاعران ایرانی -- قرن ۱۳ق. -- سرگزشتنامه

سازمان افزوده: رزمجو، مهری

رده بندی کنگره: ۸۷۱۳۹۴/PIR۷۳۵۹

سازمان ملل: ۸۷۱۵۰۹

شماره شابک ملی: ۴۰۵۸۲۱۱

انتشارات تیرگان

تهران، صندوق پستی: ۱۱۴-۱۷۱۸۵، تلفن: ۸۸۸۱۰۰۵۹ و ۹۱۲۶۱۱۱۵۱۲

Email: tirganpub@yahoo.com / www.tirganpub.ir

محمودخان صبا و کودکانه هایش

(پیشاهنگان شعر کودک ۱)

مؤلفان: منوچهر علی پور، مهری رزمجو

طراح جلد فروغ بیژن

لیتوگرافی صدف • چاپخانه مهارت • صحافی مهرگان

نوبت چاپ نخست: ۱۳۹۴ • شمارگان ۱۰۰۰ نسخه

شماره نشر ۳۷۸

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۲۴-۱۶۷-۱

قیمت ۸۰۰۰ تومان

فهرست

پیشگفتار.....	۹
بخش اول: گذری کوتاه بر زندگی و آثار صبا.....	۱۷
گذری کوتاه بر زندگی.....	۱۹
آثار محمود خان صبا.....	۲۳
سبک شعری محمود خان.....	۲۵
بخش دوم: بررسی همه سویه اشعار صبا.....	۲۹
محتوا و بن مایه شعر.....	۳۴
هنجارها و شگردهای زبانی.....	۵۰
کاربست واژگان محاوره.....	۵۱
کاربست گونه های فعل و جمله.....	۵۴
هنجارها و شگردهای زیبایی شناختی.....	۵۷
روایت شناسی شعر.....	۶۴
بخش سوم: نمونه اشعار صبا.....	۷۱
کتاب نما.....	۸۳
نام نما.....	۸۵
چکیده انگلیسی.....	۸۹

پیش گفتار:

ادبیات کودک در ایران سابقه دیرسالی ندارد. در بررسی ادبیات کهن، در می یابیم که شاعران و نویسندگان فقط به خلق آثاری برای بزرگسالان سمت نهادند گویی کودک و کودکی نقشی در ذهن و زبان آنان و سهمی از هنر اهالی قلم و دانش نداشته است.

ردپای کودک و کودکی البته در آثار بزرگان ما به چشم می خورد. آن چنان که حتی در حماسه ی یادگار زریران که یکی از نخستین متون کهن ایرانی است و فردوسی بدان فراوان چشم داشته است، نقش کودک را در آفرینش آن بسیار پررنگ و پرتاثیر می بینیم.

"بستور" کودک هفت ساله، قهرمان اصلی یادگار زریران است و در شاهنامه چون نیک بنگریم، می بینیم که

نخستین حماسه را "سیامک" فرزند کیومرث به وجود آورده است. جنگ و ستیز بین "شاه بچه" و "دیو بچه" در دوران اساطیری شاهنامه فردوسی شکل می‌گیرد و بنیان این کتاب سترگ را می‌نهد.

پیدایش افسانه‌ها و اسطوره‌ها در ایران باستان حکایت از این دارد که آفرینندگان این گونه آثار، نیم‌نگاهی به بیان پند و اندرز برای کودکان سرزمین شان داشته‌اند. کتاب "هزار افسان" بی‌گمان از جمله آثار پیش از اسلام است که افسانه‌گویی و افسانه‌سرایی را با ایران کهن یادآور می‌شود.

روایت قصه‌ها و قصه‌نویس و قصه‌گویی، همچنین پیدایی لالایی‌ها و ادبیات فولکلوریک و عامیانه تأکید بر اهمیت بنیاد کودک و کودکی در این بوم و براساس آن اثر چه گویندگان لالایی‌ها و ترانه‌های عامیانه را هیچ یک از پژوهشگران شناسایی نکرده‌اند، اما به راستی این لالایی‌ها و ترانه‌ها و چیستان‌ها نشان از حضور قدرتمند گونه‌ای از ادبیات پارسی دارد که اگر بیش‌تر بدان توجه می‌شد، امروزه در جهان در حوزه ادبیات کودک درخشان‌تر ظاهر می‌شدیم و بر تارک ادب جهان خوش می‌درخشیدیم.

توجه به افسانه‌های اطفال حتی در دوره آغازین ادب

فارسی بعد از اسلام ، به روشنی به چشم می خورد و می توان گفت: « شدت علاقه مندی خاص و عام به افسانه ها و حکایت های رایج در میان مردم به حدی بوده است که یکی از دانشمندان بزرگ قرن چهارم "ابو عبدالله جهشیاری" به گردآوری آنها پرداخت و نزدیک به پانصد قصه و افسانه فراهم آورد و پیش از آنکه به پایان کار خویش برسد درگذشت. » (سرامی، ۱۳۸۵: ۸۰)

اما پیدایش لالایی ها و ترانه های عامیانه در ایران زمین از گونه ای دیگر است. نیک می دانیم که سرایندگان لالایی مادران هستند. به همین دلیل برای ما باوریم که مادران نخستین شاعران جهانند. اگر در ریخت شال لالایی ها ژرف تر بنگریم این گونه شعرها را گاهی همسان قوی ترین دوبیتی های زبان و ادب پارسی می یابیم .

لالایی سرایان ادعای شاعری نداشتند به همین دلیل نامشان در تاریخ درج نشده است اما عاطفه به عنوان یکی از عناصر اصلی شعر در کنار موسیقی درونی و بیرونی ، چنان در این شعر موج می زند که در بررسی لالایی ها ، یک منتقد ادبی بسیار شگفت زده می شود که آیا سرایندگان این لالایی ها به فن شعر آگاهی داشتند؟!

یک نمونه از لالایی ها را که بسیاری از خوانندگان این کتاب با آن آشنا هستند باهم می خوانیم و درنگی می کنیم:

لالا لالا ، گل پونه	گدا آمد در خونه
نوش دادیم بدش آمد	خودش رفت و سگش آمد
لالا لالا گلم باشی	تو درمون دلم باشی
بدری میسم باشی	بخوابی از سرم واشی
لالا لالا گل منم شخاش	بابات رفته خدا همراهش
لالا لالا گل منم فندق	نه ات اومد سر صندوق
لالا لالا گل پسته	بابات رفته کمر بسه
لالا لالا گل زیره	حرا خوابت نمی گیره ؟

که مادر قربونت میره (۱۳۷۸، ۱: ۲۱۶)

آن چه در این لالایی به چشم می آید بهره گیری خالق آن از زبان گفتار یا عامیانه است . تکلف و پیچیدگی در آن نیست . مادر در خوانش آن با عاطفه برخورد می کند . دغدغه ها و حرف های مگوی مادر در این لالایی موج می زند . این لالایی یکی از گونه های بسیار قدرتمند ادبیات منظوم کودک است که اگر پژوهشگران از منظر نشانه شناسی و معنا شناسی بدان توجه کنند درمی یابند که دردها و رنج های زیاد مادران سرزمین ما در این گونه سروده ها فراوان یافت می شود .

گونه ای دیگر از شعرواره‌های کودک در ادبیات فارسی وجود دارد به نام " ترانه های عامیانه ". به راستی آفرینندگان و سراینندگان این ترانه های مشهور همانند گونه‌ی اول یعنی لایلی ها چرا نامشخص اند ؟ ترانه های عامیانه در زبان پارسی آن قدر از منظر ساخت قدرتمند هستند که با بسیاری از شعرهای رفیق کودکان امروز پهلوی می زنند.

نمونه هایی از این نوع ترانه ها را در این جا ذکر می کنیم که بی شک این ترانه ها در ذهن و زبان بسیاری از مخاطبان این کتاب جای دارند و خدایگان محترم بهتر از ما با این گونه ترانه ها آشنا هستند:

یکی بود یکی نبود

سر گنبد کبود	پیر نیکه نشسته بود
اسبه عساری می کرد	خر حاطی می کرد
سگه قصابی می کرد	گره بقالی می کرد
شتره نمد مالی میکرد	پشه رقاصی می کرد

(همان: ۱۷۱)

و یا این ترانه مشهور عامیانه که نمی دانیم سراینده اش چه کسی است اما ذهن و زبان بسیاری از شاعران معاصر با این ترانه باریده و تراویده است:

گنجشگک اش می مشی لب بوم ما نشی
 بارون میاد و تر می شی برف میاد گندله می شی
 می افتی تو حوض نقاشی کی در میاره؟ فراش باشی
 کی می کشه؟ قصاب باشی کی می پزه؟ آشپز باشی
 کی می خوره؟ حکیم باشی (همان)

به هر روی این ترانه‌ها از منظر بررسی شعر کودک بسیار سروده‌های توانمند و ناآگاه‌گری هستند که توانسته‌اند با داشتن ویژگی‌های زبانی، بدیعی و با بهره‌گیری از موسیقی روان و عاطفه و دیگر عناصر شاعرانه، در پهنه ادب کودک و ادب عامه ماندگار شوند.

این شکل از توجه به ادبیات کودک که پیش با فراز و فرودهایی در میان متون ادب فارسی به چشم می‌آید. در همین بررسی کوتاه نتیجه می‌گیریم که جایگاه ادبیات کودک تا روزگار معاصر بیشتر در عرصه ادبیات فولکلوریک بوده است اما در دوره معاصر عوامل اجتماعی، فرهنگی و حتی سیاسی سبب تغییر دیدگاه سنتی تربیت، به سمت و سوی اندیشه‌ای کاملاً مدرن گشت و به ویژه از مشروطه به این سو می‌بینیم که ادبیات کودک به عنوان گونه‌ای مستقل، به آثار نویسندگان و

شاعران راه یافته است .

در این فرصت بر آن شده ایم تا با تدوین « دایره المعارف ادبیات کودک » به بررسی چند و چون محتوا ، سبک و شگردهای آثار کودکان ایران زمین بپردازیم و در حد توان پیشگاه این نوع نوظهور ادبی را معرفی کنیم و این مجال را مغتنمی شماریم تا بسیاری از مطالب را در پهنه ادبیات کودک و نوجوان به شیوه نقد ، تحلیل و پژوهش گرد آوریم و بررسی نماییم. لذا نیست به تدوین بخش " شعر کودک " می پردازیم .

طرح و شیوه کار ما این است که پیش از تالیف کتاب " پیشگامان شعر کودک از مسرتطه تا امروز " هر مبحث آن را ابتدا به صورت تالیفی مستقل تقدیم اب دوستان نماییم تا از رهگذر راهنمایی استادان و صاحب نظران این حوزه ، به تجربه و تالیف بهتری در سایر بخشها برسیم و تا تکمیل شدن کار نهایی این پژوهش بزرگ ، گام به گام با کتاب های نظیر « نیما و کودکان هایش » ، « ایرج میرزا و کودکان هایش » ، « محمودخان و کودکان هایش » و ... پیشاهنگان شعر کودک را با آثار کودکانه ، تلاش ها و تاثیرگذاری های شان در این نوع ادبی به جامعه دانش پژوهان کشور مان معرفی خواهیم کرد و

پس از آن ، به دسته بندی « مضامین ادبیات کودک » و « سبک شناسی شعر کودک » می پردازیم که بخش هایی از مطالب ، گردآوری شده و در حال تدوین است .

امید است بتوانیم در پایان این تلاش ، با تالیف « دانشنامه ادبیات کودک و نوجوان » گامی برداشته باشیم در راستای سنجاندن زمینه های پیدایش و سیر تحول ادبیات کودک ؛ و از این رهگذر ادای دین کنیم به پیشاهنگان ادبیات کودک این کهن بوم و نیز تمام آنچه را که برای کودک گفته و سروده شده است در مجموعه ای منسجم در اختیار پژوهندگان و دوستداران ادبیات کودک قرار دهیم.

چشم داریم خوانندگان این اثر ، کاستی های احتمالی را به نشانی ناشر (talabub@yahoo.com) بر ما گوشزد نمایند تا بتوانیم در چاپ های بعدی ، ژرف تر و دقیق تر به بررسی این گونه آثار بپردازیم و چراغی بر پیش روی دانشجویان و شیفتگان ادبیات کودک این مرز و بوم برافروزیم تا کتابی فراهم آید درخور ادبیات کودک و نوجوان این زبان عزیز و فاخر که همان زبان پارسی باشد . و الحمدلله اولاً و آخراً.

مؤلفان

پاییز ۹۴